

התוכחה וההוכחה

במוקד פרשת 'בחוקותי' מצויה 'התוכחה', נבואת החורבן והגלות האיומה. גלות זאת הייתה אחד המוקדים בפולמוס הבינדתי לאורך הדורות. בתיאולוגיה הנוצרית הקלאסית, התוכחה הפכה הוכחה. גלות ישראל והשפלתו היוו הוכחה שהקב"ה דחה את ישראל בגלל שהם דחו את המשיח ולא קיבלוהו. כך נולד המיתוס הנוצרי על היהודי הנודד. הם קיבלו משוואה תיאולוגית "תוכחה=הוכחה". ההצלחה מודדת את האמת והצדק, הצלחה במלחמה, כבמלחמות הדתיות בין קתוליים למוסלמים, הצלחה כלכלית, כאצל הקלוויניסטים, הצלחה בניסיון להביא את העולם לחסות בצילו של הצלב או חצי-הסהר. עמדות קרובות מצויות גם באיסלאם. הגלות הפכה אקסיומה ממנה נובעת הקביעה הדתית האולטימטיבית, ה"הוכחה דרך ההצלחה וההשפלה". וכמובן, אלו שהשתמשו באקסיומה הזאת, עשו רבות כדי לממש אותה במציאות.

תפיסה תיאולוגית זאת קיבלה ממדים פוליטיים עם הופעת הציונות. היא הפכה בעייתית עם עצמאות ישראל. אך לא בכך אעסוק כאן. מבקש אני לחזור אל העבר, אל הימים השחורים של הגלות, בהם התמודדו אבותינו עם ה"הוכחה דרך ההשפלה", חשופים בצריח, ללא נשק בידיהם. להוכחה זאת מתייחס רבי יהודה הלוי בספר הכוזרי (ד, כב). כידוע בנוי הספר כדיאלוג בין מלך הכוזרים השואל, לבין 'החבר', החכם הישראלי העונה ומסביר את עקרונות היהדות. הדיון על ההצלחה וההשפלה יוצא דופן. התשובה לטענת הדתות מוצגת דווקא על ידי המלך. זאת כדי להדגיש שהפרכת ההוכחה אינה נעוצה באמונה, אלא בהיסטוריה ובשכל הישר. "אין אני מביא ראיה מזה", קובע המלך. היא מופרכת, "כי רואה אני את שתי הדתות חולקות זו על זו". ההוכחה נטענת על ידי שתי מעצמות דתיות מנוגדות. בכך מנטרלות זו את זו. שתיהן מצליחות, והרי "לא יתכן כי תמצא האמת בשני הקצוות" דהיינו בשתי הדתות הסותרות. זה לא ייתכן. האמת מצויה רק "באחת מהן, למרות שהשנייה מצליחה, "או שאינה אף באחת מהן". משפט מלא אירוניה על ההוכחה מהפוליטיקה. אלא שאירוניה זאת מקורה לא במלך ולא בר' יהודה הלוי, אלא בהומור שבהשגחה הא-להית.

"מפני חטאינו גלינו מארצנו". מפני חטאינו סבלנו מהשפלה ומרדיפות? ספרות יהודית שלימה נוצרה בעקבות הפולמוס הבינדתי. אחד הסופרים היהודיים בפולמוס זה היה ר' יוסף בן נתן, שחי באמצע המאה ה-13. בספרו "יוסף המקנא" (עמ' 80) מזהה הוא את ישראל עם דמותו של עבד ה' שבספר ישעיהו. לא ישו הוא עבד ה' המתייסר, אלא עם ישראל. הפסוקים בישעיהו נג כאילו נאמרים על ידי גויי העולם באחרית הימים: "וְאֶנְחֵנוּ חֲשָׁבְנָהּ נְגִיעַ מִכָּה אֶל-לֵהִים" כסבורים היינו שמחמת עונו באו עליו כל הייסורים האלה... אֶכְן חָלָּנוּ הוּא נֶשָׂא –

אבל עתה אנו רואים שלא מחמת עווננו באו לו הייסורים, אלא חולי הראוי לבוא עלינו... עכשיו אנו רואים שעל פשעינו באו עליו הייסורין... שהיו נפצעים על קדושת השם ונהרגין, כדכתיב (תהילים מד, כג) כִּי עָלֶיךָ הִרְגָנוּ כָּל הַיּוֹם... עכשיו אנו יודעים כי... תעינו... עַל לֹא חָמָס – שנהרג על שלא רצה לכפור בהקב"ה".

מלך הכוזרים מצביע על פרדוקס נוסף. שתי הדתות הגדולות גם יחד מלמדות את ערך הסבל, הנוצרים מתפארים בקדושים "שהלכו אחרי ישו בכל אותה התקופה הארוכה שקדמה לזו שבה נתקבלה דתו ברבים", כלומר לפני הקיסר קונסטנטינוס. כך "יתפארו המוסלמים... באנשים שהיו לובשים בגדים בלויים ואוכלים לחם שעורים לא לשובע" בדבקם בנביאם, לפני נצחונו. את זאת עושים היהודים, הגיבורים האמיתיים. ואכן מוסיף החבר בעקבות דברי המלך, היהודים יכלו "באמירת מלה אחת" לשנות את גורלם, בטבילה ובייחוד בטקס ההתאסלמות, "יכלו לסלק על נקלה את הביזיונות מעל נפשם להיות לבני חורין ולשלוט במשעבדיהם..."

טענותיו מדהימות ויש בהן פן נוסף. עבור הנצרות ישו הוא סמל הסובל. ישו נרצח בצליבה, המוות הרומאית, בגלל היותו מועמד משיחי וממילא מסוכן לשלטון הרומאי. הוא נצלב על ידי 'המך' רומאי, פונטיוס פילטוס. אנשיו הוסיפו בצליבה כתובת הלועגת ל"מלך ישראל" הצלוב. ישו נהרג כיהודי. את זאת ביטא מרק שאגאל בצורה מופלאה באחת מתמונותיו. נראית בה דמותו הקלאסית של ישו כשהיא לבושה טלית קטן. הצליבה נעשית על רקע השואה. הגויים צלבו את היהודים בשואה. גם ישו, אילו היה שם, לא היה נגאל. ושוב מופרכת המשוואה האיומה "תוכחה-הוכחה".